

Øjebliksbilleder i sandet

Nye udgravninger på Selager

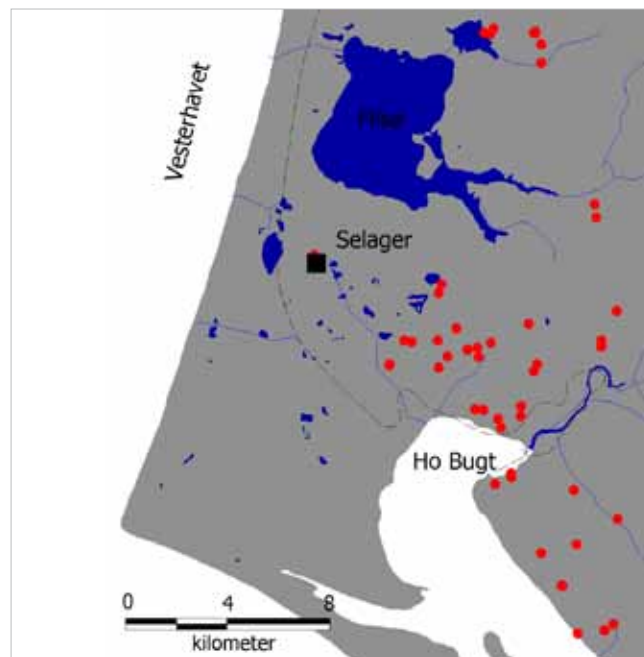
Niels Algreen Møller

Bevæger man sig ud på de åbne sletter i det militære øvelsестerræn ved Oksbøl, finder man i dag vidtstrakte hedeområder. De lyngbevoksede indlandsklitter dominerer horisonten og selv på de flade sletter findes flyvesand umiddelbart under overfladen.

Sandfygning var også et problem i løbet af udgravningen. Det tørre vejr og stærk blæst gjorde at udgravningsfladen føg til med sand.

Ved første øjekast virker terrænet derfor ikke særligt indbydende for bebyggelser og da slet ikke for landsbyer med landbrug som hovederhverv. Men overraskende nok findes i disse fygesandsområder langt ude mod vest både landsbyer og marker fra ældre jernalder. Det særligt interessante ved

Området omkring Selager har ændret sig meget de sidste 2000 år. På kortet er kystlinjen fra omkring Kristi fødsel optrukket med stiplede linje. De røde prikker angiver fund fra samme tidsperiode som Selagerbopladsen.

landsbyerne er, at de er overordentligt velbevarede, fordi de ligger forsejlet under lag af fygesand og ikke har været udsat for senere tiders pløjning.

Det er en af disse velbevarede jernalderlandsbyer på Selagersletten ved Oksbøl, museet i sommeren 2010 skulle foretage fortsat udgravning af, og som der skal berettes om hér.

Undersøgelser på Selagersletten

I 1983 blev Museet for Varde By og Omegn opmærksom på, at der rundt om i øvelsesterrænet, og specielt på sletten ved Selager, blev gjort forskellige oldtidsfund. Kørsel med de tunge bælte-køretøjer har med tiden skrælet vegetationen af. Siden har vinden fjernet de løse sandlag under

vegetationen, så der er dannet kørespor, som er sænket i niveau i forhold til det øvrige terræn. Ved afblæsning af det beskyttende sandlag fremkommer de gamle muld-overflader, gulvlag og stenlægninger. Så køresporene giver arkæologer mulighed for at finde fortidsminderne under flyvesandet. Men samtidig er kørslen med de tunge bælte-køretøjer en trussel mod de blotlagte fortidsminder. Den tunge kørsel nødvendiggør derfor regelmæssige arkæologiske rekognosceringer og udgravninger.

Ved de indledende rekognosceringer i 1983 blev der fundet ikke mindre end 20 lokaliteter fra oldtiden i terrænet. Blandt fundene var det en velbevaret landsby fra tiden omkring Kristi fødsel, der især tiltrak sig arkæologernes opmærksomhed.

Den ene af Forsvarets nye minepløve på vej gennem køresporet umiddelbart op af bopladsen.

Tre lerkar fundet på Selagersletten. Foto Lars Chr. Bentsen.

I perioden 1984-87 foretog museet derfor større arkæologiske undersøgelser på bopladserne under ledelse af arkæologerne Svend Aage Knudsen og Per Ole Rindel.¹ Resultaterne var overvældende. Under et tyndt lag flyvesand fandt de velbevarede lergulve og ildsteder i husenes beboelsesdele, rester af tørrevægge omkring husene og stenbrolagte stier imellem de forskellige huse.² De gode bevaringsforhold og mange iagttagelser fra Selager er med til at sætte andre af områdets bopladser i perspektiv, mens de endnu ikke udgravede dele af bopladserne rummer et stort potentiale for undersøgelser med nye metoder.

Der var derfor ingen tvivl om, at der skulle foretages en ny udgravning, da bæltekrøretøjer under de seneste års øvelser havde skrælet vegetationen af og blotlagt nye spor af bopladserne. I juni 2010 tog museets arkæologer derfor endnu engang turen ud i øvelsesterrænet for at starte nye udgravninger op i det berørte område umiddelbart nord for de gamle udgravningsarealer. Årets udgravning kom til at fungere som uddannelsesudgravning for studerende fra Københavns Universitet og foregik med logistisk hjælp fra Forsvarets lokale støtteelement i Oksbøl.³

Fra de gamle udgravningsgrøfter vidste vi, at der skulle være flere huse i det område der skulle udgraves. Så det var ikke den store overraskelse, da de første spor af husene

dukkede op efter bare nogle få træk med gravemaskinen. Til gengæld skulle det nye udgravningsfelt vise sig at indeholde adskillige andre overraskelser.

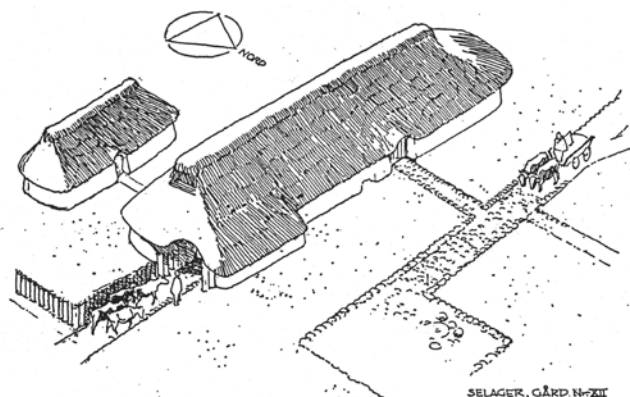
Landsbyen

Udgravningen afdækkede i første omgang endnu to huse og tre mindre konstruktioner, en slags staklader til opbevaring af hø eller lignende. Det samlede antal huse i landsbyen nåede derved op på mindst 32. Af dem er der 13 langhuse, der med stald i den ene ende og beboelse i den anden fungerede som de enkelte gårdes hovedhuse. De øvrige huse er udhuse, brugt til opbevaring af forråd og til håndværksaktiviteter. Husene er ikke alle sammen samtidige, men en god del af dem er genopbygget på nøjagtigt samme sted, efterhånden som stolperne i de gamle huse rådned. De mange genopbygninger viser at landsbyen har eksisteret på stedet i en tidsperiode på mellem 150 og 200 år.

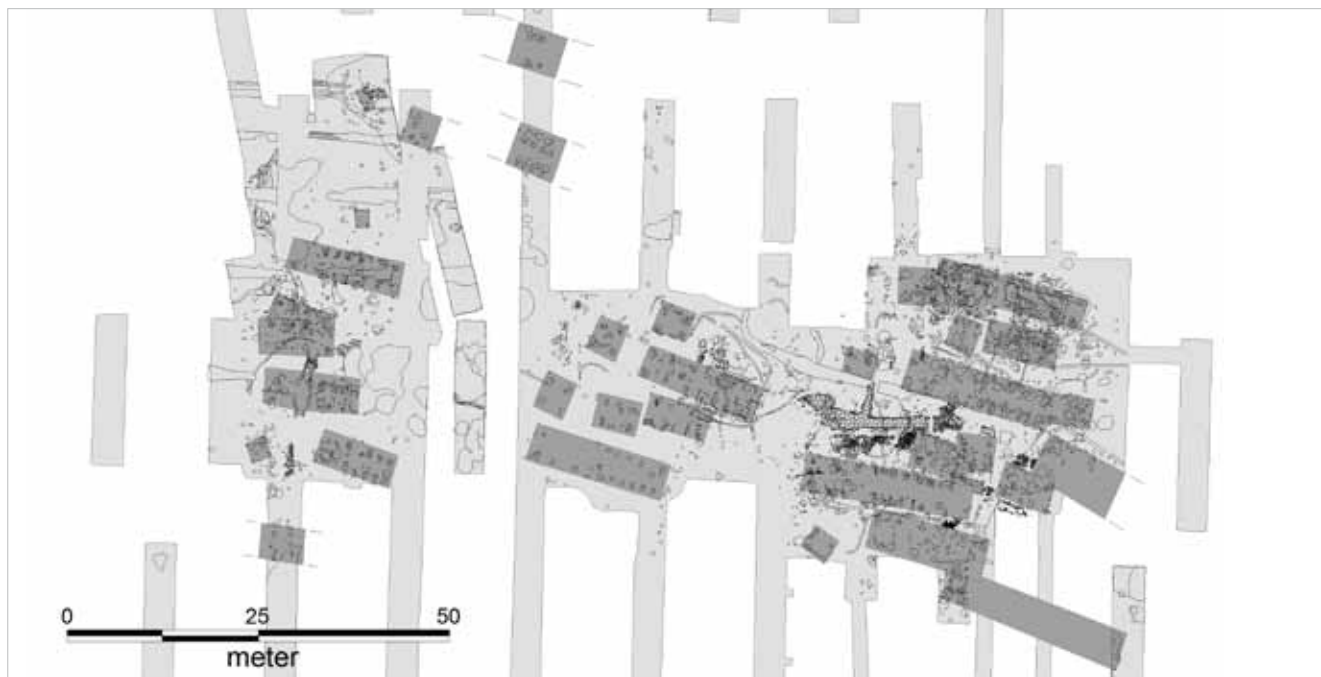
Landsbyen bestod af mellem fem og syv samtidige gårde, da den var størst. Nogle af gårdene har været ganske små. De mindste bestod blot af et enkelt langhus på omkring 12 meters længde. De har haft plads til en lille familie i den ene ende og op til 12 dyr i båse i den anden ende af huset. Andre gårde har haft et helt andet omfang. Langhuset på den største gård har været omkring 23 meter langt og har haft plads

til over 20 dyr i stalden. Et tilsvarende stort udhus har været tilknyttet det store langhus. I både langhus og udhus har der været stenbrolagte gulve, der hvor der har stået dyr, og i langhusets vestende viser et stensat ildsted hvor beboelsen har været.

Imellem landsbyens to største gårde var der anlagt brolagte stier og en lille brolagt plads. De store gårde havde ikke kun landbrug som erhverv. I forbindelse med den største af gårdene viser fund af jernslagge, at en smed har været tilknyttet gården. På den nærliggende store gård er der fundet små stykker rav som rester efter forarbejdning. Her har ravsliberen lavet smykker af det indsamlede rav. Produktionen i smedjen og ravværkstedet har kunnet bidrage til de store gårdes økonomi.⁴

En rekonstruktion af det største af gårdsanlæggene på Selager. Tegning af arkitekt Thorkild Ebert. Efter Knudsen & Rindel 1989.

Oversigt over bopladsen. De enkelte huse er markeret med mørk grå tone.

En jernaldermark

I umiddelbar tilknytning til bopladsen blev der under årets udgravning fundet en velbevaret markflade fra ældre jernalder. Marken var anlagt direkte ovenpå den samme flyvesandsbanke som landsbyen. Dens overflade tegnede sig som et tyndt mørkt lag, med spor fra pløjning med ard både i fladen og i flyvesandet lige under markfladen. Sandbanken har været en veldrænet men ikke særligt næringsholdig flade at opdyrke. Men den mørke humøse markflade hen over sandet tyder på, at der er tilført meget næring til marken fra gårdenes møddinger. Spredt over den gamle markflade blev der fundet store mængder af mindre potteskår. De små skår er formentlig først røget på gårdens mødding med

andet husholdningsaffald. Senere er de spredt ud på markfladen sammen med husdyrgødningen. Indirekte fortæller de spredte skår os på den måde om jernalderbondens dyrkningspraksis for 2000 år siden. I udkanten af marken blev der fundet små spredte spor af noget som kunne være hegn. Måske hegn der skulle holde sandet væk fra marken? Sandflugten som har præget terrænet i tusinder af år, har, når den var særligt hård, været en plage for bønderne. Men udgravningerne viser, at jernalderbønderne stod sandflugten igennem og blev boende igennem adskillige hundrede år. I gruber og brønde omkring husene kan man se, hvordan lag med affald fra jernalderhusene veksler med lag af vindaflejret sand.

Den hårde vind og det tørre vejr i løbet af udgravningen blottede de mange spredte skår i overfladen af jernaldermarken.

Profil med den overordnede lagfølge. Striberne i det mørke midterlag er de meget næringsrige lag med husholdningsaffald fra jernalderbopladsen.

Et øjebliksbillede

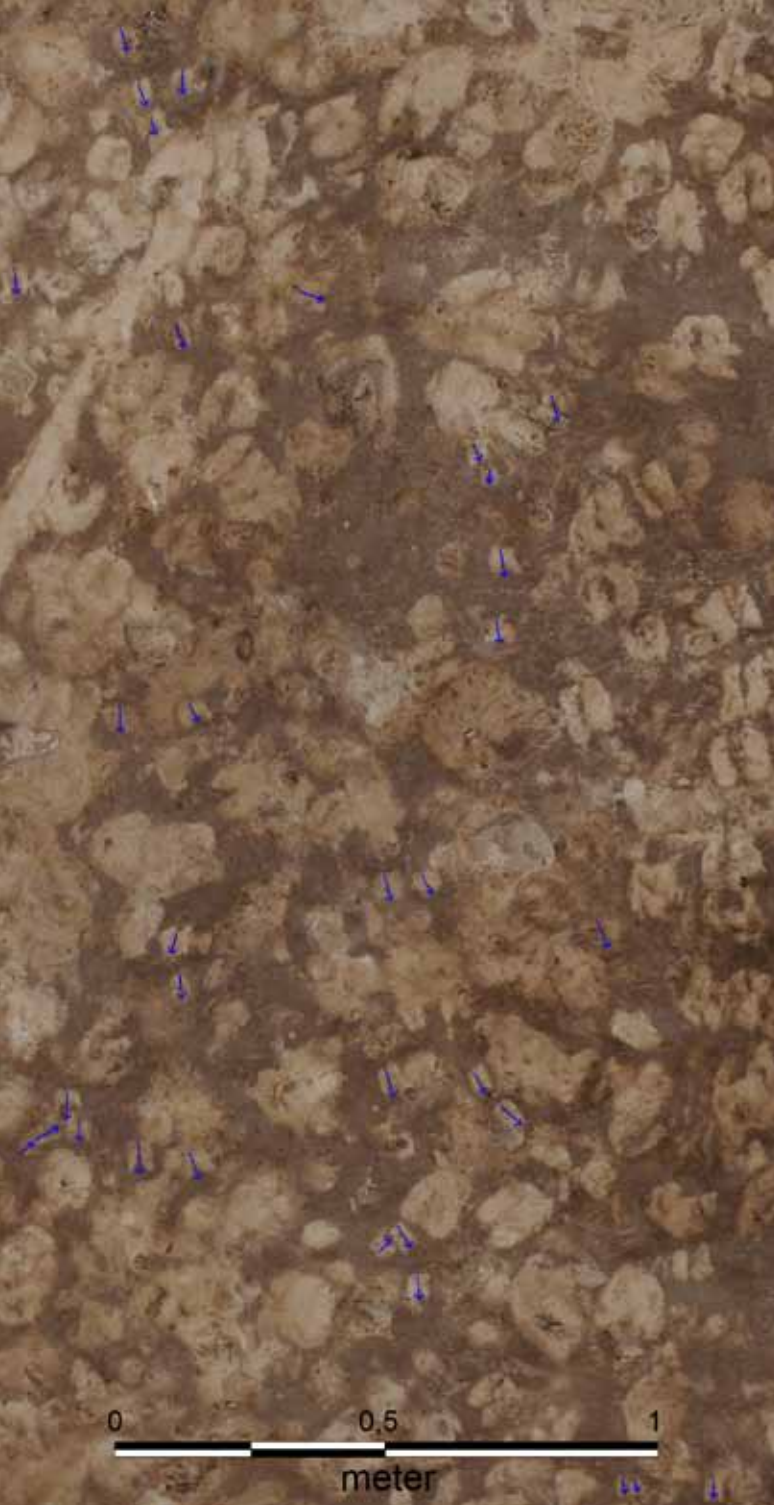
Den lave flyvesandsbanke, som landsby og mark var anlagt ovenpå, skulle vise sig at rumme udgravningens første store uventede fund. Under det godt 20 cm tykke lag af sand dukkede en gammel muldoverflade fra bronzealderen op. I fladen fandtes til vores store overraskelse hundredvis af klovspor fra køer, får og geder. Fladen er kun blevet bevaret ved et sammentræf af heldige omstændigheder. Da sporene blev afsat har jorden været gennemvædet og blød så selv de mindre dyrs klove sank ned i mudderet. I de forholdsvis få dage dyrene har gået på fladen, har det været tørt i vejret. Kort tid efter har kraftig vind blæst fint sand ind over fladen, så sporene er blevet fyldt op og dækket med lyst sand. På den måde har sandet bevaret sporene som lyse aftryk i den mørke muldflade.

De klovspor vi med sikkerhed kan bestemme stammer fra får og ko. De fleste af fårene har krydset fladen på vej fra nord mod syd. Selv om vi ikke kan følge de enkelte får hele vejen henover fladen, får man fornemmelsen af en række parallelle forløb af klovspor. Det ser ud som om, at en hel flok får har passeret henover det våde område, mens de trak rundt på sletten for at græsse. Fåreklovenes størrelse er noget mindre end vore dages får, men passer fint sammen med størrelsen af fåreknogler fra bronzealderen.⁵ De er ca. en femtedel mindre end knogler fra vore dages dyr.

En gruppe af meget små klovspor stammer formentlig fra lam. De små klove tyder på, at det øjebliksbillede vi ser på fladen stammer fra en dag i foråret eller forsommeren, mens lammene endnu var relativt små.

De lyse klovspor i det mørke muldlag. Den lyse stribe forrest på fladen er sporet efter pløjning med ard.

Klovspor fra får.

Klovspor fra køer.

En anden gruppe af klovspor skiller sig ud fra hovedgruppen af fårespor. Det er en gruppe af relativt smalle klove men med samme længde som de almindelige fårs klove. Denne gruppe kan være sporene efter geder, der generelt har smallere klove end får.

Også klovsporene efter kvæget er godt en femtedel mindre end vore dages kvægspor. Blandt kvægets klovspor fandtes også en spor efter forholdsvis små klove, som viser at kalvene var relativt små da de gik henover fladen.

◀ De blå pile angiver retningen på fåresporene, hvor denne kan bestemmes.

En udgravnings afslutning?

Fladen med dyresporene er et usædvanligt fund. Så vidt vides er den slags spor kun fundet enkelte andre steder i Danmark.⁶ Vi gjorde derfor meget ud af registreringen, og en stor del af fladen blev taget op som afstøbning til fremtidig brug i udstillinger. Arkæologer siger gerne, at de gode fund først kommer på udgravningens sidste dag. Heldigvis var dyresporene dukket op i tilstrækkeligt god tid til de kunne registreres ordentligt.

Dyresporene under optagning.

Men det skulle vise sig, at vi havde et endnu bedre fund i vente efter udgravningens afslutning. Ved en særdeles overvågen kollegas mellemkomst blev der på billederne af fladen spottet, det der kun kunne være forfoden fra et menneske.⁷ Ved nærmere gennemsyn af billederne dukkede yderligere tre fodspor op, og pludselig stod vi med godt 3000 år gamle fodspor fra mennesker – så vidt vides de første af deres slags i Danmark.

Menneskespor

Hvem var det så, der traskede igennem mudderet for godt 3000 år siden? Set ud fra størrelsen kunne fodsporene godt stamme fra den samme mand. På de to tydeligste af sporene kan vi måle på fodens størrelse. De er begge afsat af en fod der er ca. 10 cm bred på det bredeste sted. Omregnet til nutidens skostørrelse, svarer det til omkring størrelse 42 i sko. Men sporene viser, at det var én eller flere mænd, der gik på bare tæer. De tre af sporene ligger på række, og viser at mandens skridtlængde har været på omkring 75 cm og at han havde en skridtbredde på ca. 20 cm. Han har enten gået hurtigt gennem mudderet eller, mere sandsynligt, været relativt høj.

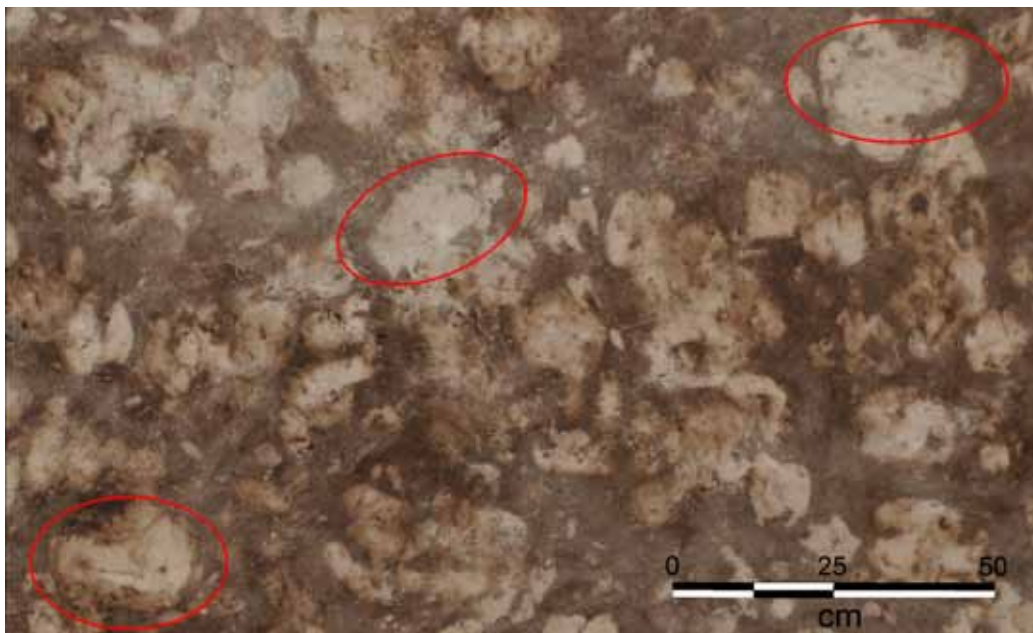
De mange spor, her ikke mindst menneskesporene, har føjet en ny dimension til udgravningerne på Selager. Øjebliksbilleder af dagligliv fra nogle forårsdage på sletten. Vi ved endnu ikke hvem fodsporene stammer fra. Måske fra en hyrde der vogtede dyrene på overdrevet? Eller måske fra en

Forfoden fra et menneske. De enkelte tæer kan tydeligt ses.

Det meste af en menneskefod, størrelse 42.

De tre menneskefodspor markeret med røde cirkler.

mand i en nærliggende landsby? Men udgravningerne på sletten er endnu ikke slut. Så til foråret når udgravningerne starter op igen, kan det være vi kommer svaret nærmere.

Niels Algreen Møller kan kontaktes på: nam@hum.ku.dk

Noter

1. Alle undersøgelser på Selagersletten mellem 1983 til 1987 blev foretaget af Svend Aage Knudsen og Per Ole Rindel for Museet for Varde By og Omegn. Undersøgelserne har museets journalnummer VAM 1023. Undersøgelserne blev finansieret af Forsvaret jvf. den daværende museumslovs § 26.
2. Svend Aage Knudsen & Per Ole Rindel: Selager – en sjældent velbevaret jernalderlandsby. *Mark og Monte* 1989, s. 5-15.
3. I udgravningen deltog, foruden undertegnede, museumsinspektør Jens

G. Lauridsen, arkæolog Lars Chr. Bentsen og stud.mag. Jannie Holm Larsen. De studerende på uddannelsesudgravning var Sigurd Bohr, Dea Christophersen, Stine Frost Gertsen, Daniel Jans-Pedersen, Tobias Jespersen, Luna S. Tøndering og Toke Østergård. Gravemaskinen blev ført af Tom Landsholt. Carsten Andersen og Tim Bjørnskov fra Lokalt Støtteelement i Oksbøl ydede hjælp med logistikken. Alle de implicerede fra Lokalt Støtteelement i Oksbøl takkes for deres hjælp og det gnidningsfrie samarbejde. De nye undersøgelser har museets journalnummer VAM 1665.

4. Knudsen & Rindel s. 12ff.
5. Lotte Hedeager & Kristian Kristiansen: Oldtid. o. 4000 f.Kr.-1000 e.Kr. I: Claus Bjørn (red.): *Det danske landbrugs historie I. Oldtid og middelalder*. Odense 1988.
6. Niels Axel Boas: Still-billede af et bronzealderlandskab. I: Steen Hvass (red.): *Vor Skjulte Kulturarv. Arkæologien under overfladen*. København & Århus 2000.
7. En stor tak til Torben Egeberg Hansen fra Ringkøbing-Skjern Museum for at være usædvanligt skarpsynet på andendagen af et seminar.